

Budapest felfedezése

JÓZSEF VÁROSI KRÓNIKÁ

Korántsem érdemelne helyeslést, ha az újságíró humánus érzelmeitől fölbuzdulva félre tenne minden mértéket, megmondolást, és sürgetően követelné az elavult józsefvárosi házsorok lebontását, hivatkozva a múltra, jelenre és jövőre, azt látván érdemesnek, hogy a jövő fénylőn, büszkén és toronylón emelkedjen ki a múltból, egy csapásra feledtetve a szűk odúk, nedves falak emlékeit is. Helyesebb, ha ábrándjainkat a valóságához mérjük, ismerve a szükség és a lehetőség viszonyát, olyan utat keresünk, amelyen haladva a szükségesnél, különös kudarckorok és megtorpanások nélkül elérhető.

A józsefváros rekonstrukcióját már 1963-ban meghirdették, s nem kerülne túlzott erőfeszítésbe, ha úgy képzelnénk el a közeljövőt, mint a múlt letarolását, s a korszerűség könnyed, dicsőséges kiviágzását; hatalmas üvegbeton házsorokat, napfényes tereket, árnyas parkokat, széles utcákat mesélvén oda, ahol jelenleg üdült-kopott, romlandó épületek, szűk benyíló, szobakonyhás nedves lakások, homályos terecskések vannak. Tudjuk jól, a rekonstrukciónak végbe kell mennie, mert a romlás, a lassú pusztulás feltartóztatathatatlan; le kell bontani ezeket a házakat előbb-utóbb, s újakat kell építeni, korunkhoz méltókat, emberhez méltókat. Ezt nem lehet kétségbe vonni, s az is kétségtelen, hogy a józsefvárosi rekonstrukció nemcsak a VIII. kerület, hanem az egész főváros ügye. Azok, akik intézdesre hivatottak, tisztában vannak a sürgető szükséggel, de ismerik azoknak az anyagi és erkölcsi erőiknek a határait, amelyek egy ilyen hatalmas, bonyolult és költséges vállalkozást szabályoznak, és a megfelelő — ha néha nem is a legszélesebb — mederben tartanak.

Az újságíró azt kívánja bemutatni sajátos eszközeivel — amelyek ténybeli, hangulati és érzelmi elemeket egyaránt tartalmaznak —, hogy miért van szükség a rekonstrukcióna és ez, a már megkezdődött, hatalmas méretű bontás és újjáépítés tulajdonképpen mit jelent Budapest történetében, s mit jelenthet az egyes emberek életében.

Három irányból közelít mondanója tárgyához; hosszasan beszélget *Suhajda Józseffel*, a VIII. kerületi tanács vb-elnökével, ellátogat egy józsefvárosi házba, másutt pedig — amennyire telik erejéből — felidéz a múltat. Az olvasó talán megbecsátja, ha a krónikás nem választja szét ezeket a szájakat, hanem engedi egymásba fonódni őket, hiszen — tudvalevő — erősebb így a költék.

A kérvény

Józsefvárosi polgárok kérvénye a tanácshoz 1877-ből: „Méltóságos főpolgármester úr! Mély tisztelettel alulírottak, kik arra vagyunk kárhóztatva, hogy a józsefvárosi Conti és Vig utcákat középén összekötő névtelen utcában házákkal bírjunk, egy aláírtos kérelmmel járunk Méltóságodhoz, azon bizalomteljes reményben, hogy Méltóságod ismert igazság szereteténél és hathatós befolyásánál fogva adózó polgári jogos kívánalmunknak érvényt szerezni kegyes leend.

A nevezett névtelen utca ugyanis, melybe kapu bejárataink kitörökollanak, sem kiközveze, sem csatornázza, de még járdával ellátva sincsen, minél fogva és mert ezen utca különben is mély fekvésű, a sár ott különösen jelenleg oly anynyira feneketlen, hogy abban a közlekedés a szó teljes értelmében lehetetlen. Egy csöppet sem túlzottnak midőn állítjuk, hogy házáinkban a nagy világtól teljesen el vagyunk szigetelve; hozzánk úgyszólván csak is a madár, meg legfeljebb az adó végrehajtó jár el, egyik szomszéd a másikat hetekig meg nem látja, és nagy dolognak kell annak már lennie, mely miatt magunkat ezen sártengeren keresztül útra kellni elhatározzuk.

Nem túlzás azt állítani, hogy a fent említett utcácska házai még ma is állnak. Az utat imár kockakő borítja, s folyóka vezető el az őszi és tavaszi vizeket, de ki vonhatná kétségbe, hogy a régi házak — ha nem is pontosan ugyanezek — rák maradtak a XIX. századból, rogyadozó falaikkal emlékeztetve bennünket kötelességeinkre.

Az istálló

A tanácselnök: Hogy mást ne mondjak, Tancsics Mihály egykori háza a Tömö utca 6. szám alatt ma is létezik még, a hajdani istállót lakásnak alakították át, ott emberek élnek. A VIII. kerületben 2065 házat kezel az IKV, 43 ezer lakást. 211 ház 1850 előtt épült, 1540 pedig 1850—1900 között. A kerület lakóházainak 68 százalékát a múlt században építették, úgy vélem nem szükséges bizonygatnom, mit jelent ez. A rekonstrukció során eddig 73 épület került lebontásra.

A ház az utcáról nézvést egyáltalán nem tűnik riasztónak, még svárnak sem. Sargára festett, hosszú földszintes épület, széles kapubejárattal, keskeny ablakokkal. Erdélyi utca 13. Ez áll a homlokzaton, mézspottyokkal borított, rozsdás bádogtáblán. Az ablakokban fehér függönyök lebbennek, itt-ott szobanövények zöld feltájt villan, az enyhe lejtésű földtől hulló vakolatú tűzfalak ágaskodnak.

Olyan széles a kapuzás, hogy két ló, meg egy stráfkocsi bejárhatson rajta, semmivel sem tágasabb az udvar, mint-hogy a kocsit ott megfordulhasson és hátul az istálló, vagy a fészer — nem is tudom minek nevezem — alkalmas arra, hogy a lovak éjszaka csöppnyit félrebiccentve nehez, nagy fejüket fel-felhorkantva bóbiskoljanak.

Úgy vélem, ezt nevezik tipikus józsefvárosi háznak, fuvárosok, iparosemberek építkezők efféleképpen hajdanán, csak később magasodtak fel a tűzfalak a kis udvar négyesége fölé, összekevervén a XX. század első felének nyomorát a XIX. század igyekvésével.

Hol vannak már a lovak és hol vannak a stráfkocsik? De ime, áll még a józsefvárosi ház, száz-százhusztendőtörténeire emlékezve, megérve az elmúlásra. Az udvaron néhány gyümölcsfa meresztí görcsös ágait a virágglugas oszlopi és csupasz dróttjai közt, odébb egy roskadozó karosszék, földre fektetett létra, kopott falada — elhasznált, mégis eleven tárgyak, az idő múlásának szomorú hirtetői.

Szemban a tűzfalhoz tapadva mint valami sárból készült fecskefészek, vagy valami oda nem illő aganatt az amúgyis romlandó testen, egy kulipintyó kuporog; ablaka, ajtaja, kéménye van, s a függöny fehér csipkés jelzi, hogy valakinek otthona ez. A tetőről világhuzalok ereszkednek az udvar fölé, néhol olyan alacsonyan csúng a drót, hogy az ember akár kezével érínthetné. Az ereszcsontra alatt a kiszögellés hámló vakolata alól nápadló bordázata tűnik elő, odébb egy barnára mázolt ajtó ütemesen nyikorog.

Az első munkásnaggyűlés

Józsefváros megközelítőleg 250 éves. Itt indult meg először Pest városfalakon túli fejlődése. A település magja az Ór utca, Rigó utca, Baross utca által határolt rész, az egykori Pacsirtamező.

A tanácselnök: A kerületben 133 500 ember él. Budapest másodikként a legnagyobb munkáskerülete ez, összlélekszámra nézve pedig a negyedik. Az itt lévő nagyüzemek törzsszökök, klasszikus munkásosztályt neveltek fel. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy 1867-ben itt, a Tiszta Kálmán téren tartottak első Magyarországon munkásnaggyűlést. A lakosság összetétele azonban csöppet sem egyhangú, 40 ezer szellemi foglalkozású lakost tartunk számon, s nagyon sok itt a szövetkezeti kisüzem, rengeteg a magánkisiparos. És minden réze-

get egyaránt nyomaszt ez az avultság, a lakóházak állapota, a múlt jelenléte. Most a Józsefváros lakossága és képviselője, a kerületi tanács a legnagyobb fontosságúnak tartja — s várokozással tekint a további fejlemények elé —, hogy a Józsefvárosban megkezdődött a rekonstrukció, amelyet már 1963-ban meghirdettek. 1961-es felmérés szerint a felújításra nem javasolt budapesti lakások 25 százaléka az életveszélyes lakások 22 százaléka, ebben a kerületben van. Ezért kellett törvényszerűen itt megkezdeni a rekonstrukciót. Aggódo figyelemmel kíséri a VIII. kerületben végbemenő történéseket a Ferenc-, Teréz- és Erzsébetváros; hiszen ez számukra is példa, az ott lévő épületek nagy része csak egy-két évtizeddel épült későbbben, mint az immár elavult józsefvárosi utcásorok.

Egész városrészeket

A házfelügyelő felirattal ellátott homályos üvegű ajtó mellett csengő nincs és a kopogtatásra senki sem felel. Ott téblábolok a csüngő drótok alatt, a mezelen gyümölcsfák, az élettelen virágágyások látványától még sivárabbnak tűnő udvaron. Két fiatal ember lép be a kapu, egy asszony és egy férfi. Mondom: a házfelügyelőt keresem. Jöjjen — nyitják ki az üveges ajtót —, jó helyen jár.

Szűk, homályos konyhán meggyünk keresztül, aztán négyzetes szobába lépünk. A szekrényel elrekesztett sarokban mozdulatlanul és hangtalanul egy öregasszony fekszik az ágyon. Ősz haja szétfolyik a párnán.

— A nagymama — mondják a fiatalok —, ő a házfelügyelő. Beteg. Két hete hoztuk ki a kórházból. Ne aggódjon, nem zavartjuk, nagyot hall, nem nyugtalanítja a beszéd.

A szekrényhez dróthuzal csatlakozik, annak a végén karikán, redőkből gyűrődött függöny.

— Ez arra szolgál — mondja a fiatalasszony —, hogy ha szükség van ilyesmire, kettérekesszük vele a szobát.

Egyetlen rántás és két szobánk van. Itt, ebben a felében hárman vagyunk, a férjem, én és a kislányom, ott túl pedig a nagymama.

A szekrény mögül sóhajts, szörcsögés hallatsz, álmosságodhoz hasonló. Aztán mintha az öregasszony magában motyogna valamit.

A cserépkehelyben ég a tűz. Mágis, mintha nyirkos hideg küszna fel a padlóra, nedves homály.

Az öregasszony úgy látszik ébren van, mocorog az ágyon, talán 78 évének emlékeit tűnődik.

A házfelügyelő özv. Reményi Istvánné. Unokáját Martinkó Jánosnének hívják, a férje műszerész. A kislányok öt és fél esztendő. A nagymama több mint ötven éven át viselte a Székelyi utca 13. számú ház gondját, takarított, behajtotta a lakbért, ügyelt a rendre úgy, ahogy illik.

A tanácselnök: A régi házak fenntartása, tatarozása, gondozása költséges és nagy erőfeszítéseket igényel. És minden erőfeszítés ellenére a lakások jó része nedves, egészségtelen, korszerűtlen. Ha a rekonstrukció hagyományos módszerekkel, foghíjbeépítéssel mehetne végbe, természetesen kevesebbe kerülne, mint így, de hiába; erre ma munkaerő nincs, s a házgyári előregyártott elemekkel dolgozó építészeti teret kíván, egész városrészeket épít, így hát olykor egész városrészek lerombolására is szükség van. Ez nagyobb anyagi áldozatokkal jár, de ezek elől az áldozatok elől — a jövő érdekében — kitérni nem lehet. A rekonstrukció, a szanálás és az építés az Illés utca, Baross utca, József körút, Üllői út, Tömö utca által határolt területen kezdődött el. Ezen a részen a házak 40 százaléka földszintes, 16 százaléka egyemeletes, 18 százaléka kétemeletes, 19 százaléka háromemeletes. Kétségtelen, hogy a három-négyemeletes épületeket kár lebontani, ahol lehet, a tervek szerint meghagyják eze-

ket, az Üllői úton, a Körúton, a Baross és Kisfaludy utcában maradnak ilyen tömbök, de ugyanakkor az előbb említett terület belsőbb részében korszerű városrész épül majd, amelyek a tervezők és bírálók véleménye szerint Budapest egyik legszebb, legújatosabb negyede lesz.

Útunk a szekrény túlsó felén, az ablakon át homályos fény szivárogo.

— Hát mi alig várjuk, hogy lebontsák ezt az épületet — mondja Martinkóné. — En féltendő korom óta itt lakom, a nagymama nevelt, de miért is ragaszkodnék ehhez a régi, szörnyű házhoz? Talán — mutat a szekrény mögé — ő az egyetlen, aki sajnálná, hiszen ide köti az egész élete. Hogy kik laknak itt? Jószerint csupa öreg. Szoba-konyhás lakások ezek, a konyha mindenütt az udvarról nyílik, ott kint a tűzfal mellett van a végé. Új lakó ide már nem költözhet. Soroljam őket? A László mama 81 éves, vele lakik az 50 esztendő rokkant fia. Aztán Popovicsék következnek. Ők tizenhárom évesek, az asszony beteg, leszalálekott, a férfi esztorgályos, két gyereke van, egy fiú és egy kislány. A kislány intézetben él, fogyatékosan született. Odébb, a Török néni lakásában véce is van, az az egyetlen bentű véce, a konyhából falaztak el egy részt valamikor. Ő is nyugdíjas, a férje meghalt. Puzonyi néni 73 éves az ő szobájának egyáltalán nincs ablaka. És itt lakunk még mi négyen.

— Kié volt egykor ez a ház? — A szekrény mögött mozgolódás támad.

— Ki van itt? — hallatsz az öregasszony hangja. — Mit akar?

— Nyugodj meg, mama.

— Úgy hallottam, azt kérdeztek, kié volt ez a ház?

— Igen, azt kérdezték. Egy újságíró van itt.

— Hát ez a ház egy főorvosé, Sebestyén Ödöné volt, azelőtt pedig bizonyos Kurczoné, neki kovácsmester volt az ura. Hogy régebben kié volt, azt nem tudom. Az udvaron a sarokban valamikor lovakat tartottak...

— Jól van mama.

Elégedett suttogás a szekrény mögül:

— Ötven évvel ezelőttre vissza tudok emlékezni. Nem is vagyok még olyan hülye. Igaz, süket vagyok, de emlékezem. Tizennyolc éves voltam, amikor idekerültem, most meg hetvennyolc vagyok.

Mocorgás hallatsz, aztán a szekrény mögül, keret nélküli szemüveggel az orrán, selyempingyolában kilép a nagymama.

— Ha jó hangosan beszél, megértem — mondja. — Mindenne válaszolni tudok, ami erre a házra vonatkozik. Ki tudna válaszolni, ha nem én.

Három toronyház

A tanácselnök: Az előbb említett területen már megépült három toronyház, 572 lakással. A következő lépés újabb három toronyház építése, ezeknek az alapozását már megkezdték. A lépésről lépésre kialakuló új városrész nem lesz lakótelep jellegű, a lakóüzemség annak kétszerese lesz, a tervezők mégis kialakítottak tágas parkokat, játszótereket, az utcák levezetői, nyoma sem lesz zártságnak, monotonásznak. Szó sincs egyforma sávházak sorának építéséről, magasságban, mélységben tagolódnak az utcák, s különbözik majd az épületek homlokzata is. Tíz-tizenhét szintes házak épülnek itt, ezek közül magasodik ki a toronyházak modern tömbje. A negyedik öt éves terv során a Práter utcától északra, az Illés, Baross, Szigony, Bókay János utca által határolt területen nagy ütemben megindult a szanálás és az építkezés 1975 végéig — ha az építők teljesítik a tervüket — kétezer lakás készül el itt.

Nyitra megüvél Szepelencsüfaluról kerültem ide — mondja az öregasszony. — Az uram becsületlen munkásember volt, 1966-ban halt meg. Itt laktunk mindig, sehol másutt.

En nem sürgetném, hogy lebontsák ezt a házat. Ugye én ide szoktam, a gyerekeim mind itt születtek. Miért akarnék elmenni innen még a halálom előtt?

Feltessegek a hangosan el-harsozott kérdések, beszél a nagymama anélkül is. Hallgatuk figyelemmel, mi mondanója van a régi házról?

— Tudja, itt gyütt-ment emberek sose laktak. A háziúr különlegesen finom ember volt. Azt én ordítani, dürrán beszélni sohasem hallottam. Voltak olyan lakók, akik nem akartak lakbért fizetni, ittak, löversenyeztek, azokat előbb-utóbb kitették. Ne vegye rossznéven, annyi szemét ember volt a múltban. Sok helyett én magam fizetem ki a lakbért hónapokig, hogy a háziúrunk összegyűljön az adóra. Mert az adót azt nem mulaszthatta el. Nekem egy percem sem hiányzott soha, pénz nem tűnt el a kezemen; a lakókonyvet később az unokám kezelte; hiába, iskolázott, tudja mit, hogyan kell. Hát voltak, akik nem fizettek, ilyen semmi emberek is voltak. Most mindenki tudja a kötelességet, tudják a lakók, hogy fizetni kell. Nem meginni az állam pénzt. Most nincs velük baj, nem isznak, nem veszekednek, és higgye el, mindezt a demokrácia csinálta, a tisztességet, a rendet. Amikor nemrégeiben a televízió közvetítette a fogadást, azoknak az ünneplését, akik a Szovjetunióból jöttek, én a kétszázlötöt ültem és tapasztaltam csak úgy magamban. Kár, hogy nem hallhatták. El is mentem volna látni őket, de hát beteg vagyok, két hónapig voltam kórházban, kigyógyítottak, olyan, de olyan jó orvosom volt, a világ orvosa, össze sem lehet hasonlítani ezt a múlttal...

Büntetés nélkül

A tanácselnök: Természetesen óriási erőfeszítésbe és költségekbe kerül a szanálás, nemcsak a lakóházak bontása, hanem a kis üzemek, a helyek kitelepítése is. Ezekkel aprólékosan meg kellett tárgyalni a kártalanítást, az új telephelyek kijelölését. 1971—1972-ben 1772 lakás került kiürítésre, 1973-ban pedig újabb 48 lakóházból költöztetjük ki a lakókat. Ezek az adatok a metróépítkezések miatt szanált lakások számát is tartalmazzák. Rendkívül nehéz, bonyolult munka ez, nemcsak a várostervezőknek és építőknak, hanem a fővárosi és kerületi tanácsnak is. Összehangolt, egyeztetett munkára van szükség, a kiköltöztetéseknél, amelyek emberek ezreinek életében okoznak változást. Olyan eset is volt, amikor valakinek nyolc lakást ajánlottunk fel a lebontásra kerülő lakás helyébe, a nyolcadikot fogadta el. A kerületi lakosság-tály vezetője és munkatársai valamennyien fiatalok; lendületesek és lelkiismeretesek. Ezt a feladatot eddig sikeresen meg tudták oldani.

— Ezt a házat is lebontják majd? — kérdezi az öregasszony. — Lehet, de nem hiszem, hogy az én életemben. A kilences számú házból kiköltöztették a lakókat, a felét le is bontották. A hetes meg gerendákkal van aláüdvölve. Az úgy süllyed egyre lejjebb — ferdén tartott kezével mutatja. — Tavaly kijött az utasítás, hogy új lakó a mi házukba nem költözhet. De hát amúgyis, ki vehetne ide valakit?

— Hát a Török néni — szólal meg az unoka.

— Bolond lenne! Hogy megöljék, ha nem is hirtelen, de lassan. Inkább koplaljon, de ne kössön szerződést, ne vegyen magához senkit.

— Tudja isten — mondja az unoka.

— A régi házmeesternek most, november elején jutalmat kaptak a házkezeléséért. Tíz-hísz éves szolgálat után is jutalmat kaptak, én meg semmit sem kaptam ötven év után. Talán, mert beteg voltam, amikor osztották, azért. Lehet, hogy azért felejtkeztek meg rólam. Pedig engem sohasem büntettek meg, mindig felsőpörtem télen a járdát. A körzeti rendőr sokszor azt mondta: ilyen

tiszta járda, ilyen tiszta folyóka nincs is több a városban. Képzelize el, ötven év és valaki nincs megbüntette...

A tükördarab

A tanácselnök: A Baross utcától délre eső területek rekonstrukciójáról beszélünk eddig. Az északi résszel kapcsolatos tervekről nem sokat tudok mondani, az ott is feltétlenül szükséges rekonstrukció lehetősége, valósága egyelőre még, képezen szólna, a jövő ködjébe vész. A népgazdaság ereje, fejlődése szabja meg, milyen ütemben folyhat a munka tovább. Az a terület kétségkívül ugyanolyan állapotban van, mint az, ahol már megkezdődtek a bontások és építkezések. Ohatatlanul szükség van ott is a rekonstrukción, az oktanul sürgetésnek azonban gátat szabnak az anyagi lehetőségek. Most kell megbirkózni a múlt által hátrahagyott nehéz helyzettel. Ezzel szembe kell nézni, nem kell szégyellni, hiszen nem a mi hibánk.

Az udvaron, a tűzfalhoz tapad viskónak három ajtaja van. Az egyik egy másfélszer kétemeletes helyiségre nyílik; a helyiség üres most, egy öreg cigányasszony lakott itt, aztán halála után senki sem költözött be. A csöpp szobán ruhaszártó zsinog fut keresztül, ezen szokta szágatni a kimosott fehérneműjét, szemközt a falon egy ciradás, törött tükördarab — ennyi maradt az öreg cigányasszonyból.

A másik ajtó egy valamivel nagyobb helyiségre nyílik, itt egy huszonhat éves nő lakik, foglalkozására nézvést SZTK-ügyintéző.

A harmadik ajtó a két közös véce ajtaja. A tetőről — ha esik — akadálytalanul folyik be a víz, tölcsába gyűlik a szürke betonon.

A házfelügyelő unokája rám néz és azt kérdezi:

— Nem tudja, mikor bontják le ezt a házat?

— Nem tudom.

— El sem hinné, mennyire várjuk...

Az öregasszony így szól:

— Ne az én életemben...

De talán valahol belül úgy érzi ő is: „Miért ne, vajon miért ne?”

A patrióta áldozata

A tanácselnök: A kerület lakói tudják, mekkora feladat ez és nagyon helyeslik, hiszen tisztában vannak azzal is, hogy szükséges, ohatatlan. Közben rengeteg gond vetődik fel; persze a fővárosi tanács és a kerület ezekkel a gondokkal már előre számolt. A lebontott házak lakóinak lakást kell biztosítani, ez természetesen befolyásolja a fővárosi egészének lakáshelyzetét, az elosztásra kerülő lakások számát. Eppen ezért nem szabad az épületeket előbb kiüríteni, mint ahogy műhatatlanul szükséges, a régi házaknak létezésük utolsó pillanatáig szolgálniuk kell. Ez néha türelmetlenségre ad okot, a várakozás türelmetlenségére, hiszen az emberek, főleg a fiatalok, szeretnének a tűzfalak, csupasz udvarok, hámló vakolatok, penészedő padlók világából kikerülni. Az ember fényre, levegőre törekszik, jól tudjuk ezt mindannyian. Ezt szolgálja a józsefvárosi rekonstrukció is, ezt szolgálja a várakozás, s a régi lerombolása, az új születése. Jó magam talán nem érem meg, de el-képzélemben itt van egy új, egészséges, gyönyörű városrész képe, az új Józsefvárosi látvány, amelyért a patrióta sem vonakodik feláldozni a régit.

Kristóf Attila